

Opis źródła:

Autorem *Kroniki Oliwskiej tzw. starszej* był prawdopodobnie Stanisław, opat klasztoru oliwskiego w latach 1330–1356. W swym dziele Stanisław przedstawił historię oliwskiego konwentu od założenia w XI w. do 1350 r., czyli do momentu wielkiego pożaru, który strawił większość klasztornych budynków. Sprawy zakonne stanowiły ważne miejsce na kartach *Kroniki*, aczkolwiek były one tłem dla przedstawienia historii Pomorza, władców pomorskich i polskich, o rządach królów czeskich i o zakonie krzyżackim. Ponieważ w momencie powstawania źródła w połowie XIV w. klasztor w Oliwie pozostawał pod władzą krzyżacką, jej autor w swej twórczości musiał zachować poprawność polityczną względem zakonu, a z kolei Władysław Łokietek w trakcie wojny o Pomorze jest przedstawiany w *Kronice* jako najeźdźca. Niezwykle pozytywnie autor dzieła wypowiadał się o rządach Wacławów czeskich. Bardzo ostrożnie i z pominięciem najbardziej wstydliwych dla krzyżaków faktów została za to przedstawiona sprawa przejścia Pomorza przez braci zakonnych¹.

Miejsce przechowywania oryginału źródła:

Oryginał *Kroniki* zaginął w XVI w.

Miejsca wydania:

Voigt J., *Geschichte Preussen*, Bd. 2, Königsberg 1827, s. 243 (fragment).

Die ältere Chronik von Oliva, wyd. V. Th. Hirsch, w: *Scriptores rerum Prussicarum*, Bd. 1, Leipzig 1861, s. 668–726.

Die Chroniken von Oliva und Bruchstücke älterer Chroniken, wyd. V. Th. Hirsch, w: *Scriptores rerum Prussicarum*, Bd. 6, Leipzig 1874, s. 594–623.

Chronica Olivensis auctore Stanislao, abbate olivensi, wyd. W. Kętrzyński, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 6, Kraków 1893, s. 310–350.

By czas nie zaćmił i niepamięć: wybór kronik średniowiecznych, oprac. A. Jelicz, Warszawa 1979, s. 95–98 (fragmenty).

Stanisław (Opat), *Kronika oliwska. Źródło do dziejów Pomorza Wschodniego z połowy XIV wieku*, tłum. D. Pietkiewicz, wstęp i komentarz B. Śliwiński, Malbork 2008.

---

¹ *By czas nie zaćmił...*, s. 14–15.

Tekst:

By czas nie zaćmił i niepamięć: wybór kronik średniowiecznych, oprac. A. Jelicz, Warszawa 1979, s. 95–98

Kronika oliwska starsza

Potem pan Mściwuj rządził w pokoju całym pomorskim księstwem swych przodków. Ale ojciec jego, pan Świętopełk, nie doprowadził do końca z panami zakonnymi z Prus jakiegoś układu, który powinien był zakończyć, i z tego powodu ci panowie napastowali księcia Mściwuja. On zaś, miłując pokój i zabiegając o niego, ponieważ nie mógł znaleźć innego wyjścia, prośbami i groźbami wymógł na zakonie oliwskim to, że mu przekazali Gniew wraz ze wspomnianymi już wsiami i gospodarstwami, a on dał je tym właśnie panom pruskim, aby tym sposobem uspokoić wszelkie spory między nimi. Klasztorowi zaś ofiarował jako zapłatę, wcale nie równą, 15 wsi, Podole, Biesiekierz wraz z łąkami położonymi nad Wisłą pomiędzy rzeczką Skrwą i rzeczką zwaną Biała Struga, która z dawna należała do Biesiekierza, i pozostałe wsie z całym jeziorem Warzno, z wyjątkiem części pana biskupa, wedle tego, jak w przywileju o tym było obszerniej powiedziane.

Mściwuja zaś, że nieprawie pędził życie i uczynił swą nałożnicą świątobliwą mniszkę z klasztoru słupskiego, imieniem Sułka, Bóg pozbawił prawowitego następcy z jego linii jako niegodnego, choć on w innych rzeczach był wielce godny i dlatego, gdy jeszcze żył, wyznaczył swoim następcą pana Przemysła, księcia Wielkopolski, któremu rycerze pomorscy jeszcze za życia Mściwuja złożyli hołd. Wreszcie, po śmierci Mściwuja, 25 grudnia roku pańskiego 1294, po pogrzebaniu go w Oliwie, rzeczony książę Przemysł, przybywając do Gdańska i obejmując całe księstwo pomorskie, zatroszczył się o obwarowanie miasta Gdańska palisadą. A potem, otrzymawszy od stolicy apostolskiej koronę królestwa polskiego, żył jeden rok i pojmany przez przybocznych Waldemara, margrabiego brandenburskiego, zamordowany został w zemście za własną żonę, świątobliwą Lukertę, którą mając w szpetnym podejrzeniu sam przedtem kazał zabić. Gdy on zginął w ten sposób, księstwo pomorskie nie miało żadnego prawnego następcy; lecz rycerze najpierw wezwali Leszka, księcia kujawskiego, który dzierżył księstwo przez pewien czas; potem księcia z Rugii, który podobnie krótko dzierżył władzę. Ci dwaj jednak byli dobrzy dla klasztoru, ponieważ potwierdzili jego wszystkie posiadłości i swobody, które klasztor otrzymał jeszcze wcześniej przed nimi w darze od zmarłych książąt.

Tymczasem król Czech, Wacław drugi, książę i władca bogoboyny i świątobliwy, gdy królowa, którą miał, umarła, pojął za żonę jedyną żyjącą córkę wspomnianego króla Przemysła i otrzymał koronę całego królestwa polskiego. On księcia Władysława wraz z księżną zmusił

do udania się na wygnanie, objął księstwo pomorskie i od tej pory posiadał je przez całe swoje życie. W jego cieniu królestwo polskie w każdym swym zakątku cieszyło się pokojem i całkowitą spokojnością. Ten sławny król wielce czcił i miłował duchownych, wznosił klasztory i obronną tarczą ochraniał i bronił przed napaścią złych ludzi, czego książęta naszego czasu, niestety, nie czynią, lecz wrogo niszczą je i grabią, pomniejszając okrutnie cześć boską, którą dawni książęta z największym staraniem powiększali. [...]

A kiedy upłynął już żywot tego dobrego i świętobliwego króla, który chwalebnie rządził obydwoma królestwami — i czeskim, i polskim — spoczął on w Panu 21 czerwca roku pańskiego 1305, pozostawiając po sobie z błogosławieństwem wielce sławny tron. Po nim władzę objął syn jego Wacław trzeci, który po śmierci ojca rządził tylko przez jeden rok i, kiedy miał wyruszyć ze swoim wojskiem w kierunku Krakowa, został nędznie zamordowany przez jakiegoś swojego niewiernego rycerza w Ołomuńcu 5 sierpnia roku pańskiego 1306. On za życia pragnąc iść w ślady ojca potwierdził wszelkie posiadłości, prawa i swobody klasztoru, nadane mu przez jego ojca i przez innych książąt.

Wtedy, po wypędzeniu Czechów, Pomorzanie jednomyślnie wezwali rzezonego księcia Władysława, który przyjąwszy hołd i przysięgę na wierność od rycerzy takich, jak Piotr z Polanowa, Jeszko ze Sławna, Wawrzyniec z Darłowa, i od wszystkich innych rycerzy, ogłoszony został księciem całego Pomorza. On dla klasztoru oliwskiego stał się obrońcą i miłym panem, który nie tylko potwierdził wszelkie posiadłości, prawa i swobody klasztoru, ale jeszcze je szczerze rozszerzył i uwolnił klasztor od ataków i napaści [...]

A kiedy wydał rozkaz co do umocnienia kraju według własnego upodobania i woli i chciał wrócić do Krakowa, palatyn Święca i jego synowie upomnieli się u niego o pewną sumę pieniędzy, które wydali w czasie, kiedy Pomorze nie miało księcia i gdy oni zarządzali całą krainą; a ponieważ pan Władysław, książę, wypłacenia tej sumy odmówił, wraz z innymi wieloma rycerzami wezwali pana Waldemara, margrabiego brandenburskiego, aby objął księstwo pomorskie. Ten wysłał swoich rycerzy i przy pomocy mieszczan i wspomnianych rycerzy opanował miasto Gdańsk. Codzienne więc były starcia i zwady pomiędzy rycerzami zamkniętymi w zamku z jednej strony, takimi jak Wojciech, Wojsław i Bogusza, którzy utrzymywali zamek przy księciu Władysławie, a rzezonymi rycerzami, którzy sprzyjali sprawie margrabiego, z drugiej. Wiele było zła i grabieży w krainie wskutek niezgody wśród książąt i rozpadnięcia się jedności wśród rycerstwa. Wreszcie oblężeni w zamku widząc, że nie mają znikąd pomocy wysłali posłów do panów ziemi pruskiej, aby udzielili im wsparcia przeciwko miastu i stronnikom margrabiego, i wówczas wysłano brata Guntera von

Schwarzburg z Prusakami, którzy razem z tymi Pomorzanami, co byli w zamku, ciągłymi wypadami nękali tych, którzy byli w mieście.

Niektórzy zaś zuchwali mieszczanie szyderstwami i nieprzystojnymi drwinami drażnili tak dalece panów pruskich, że ci rozgniewawszy się, z silnym wojskiem oblegli miasto i atakowali je z wielką zawziętością. Widząc to mieszczanie, ponieważ nie byli zdolni dłużej opierać się potędze panów i nie mogli mieć znikąd żadnej pomocy, poddali miasto, do którego panowie wchodząc ze swoim wojskiem rozkazali wymordować wszystkich rycerzy pomorskich, których w nim zastali. A pan Rüdiger, opat oliwski, powodowany pobożnością, wystawił się na niebezpieczeństwo i pośród pocisków i mieczy, dopóki mu dozwolono, przyjmował spowiedź od skazanych, a zabitych kazał przewieźć do Oliwy i pogrzebać na cmentarzu przyklasztornym św. Jakuba.

Potem panowie Krzyżacy, chcąc poniżyć pychę mieszczan, całkowicie zniszczyli umocnienia miasta i, oszczędziwszy chwilowo zamek gdański, w roku pańskim 1309 od margrabiego Waldemara — bo sądzili, że on ma lepsze prawo — odkupili całą ziemię pomorską aż do granic ziemi słupskiej, a pieniądze za nią złożyli w Nowej Marchii w obecności wielu znakomitych rycerzy, tak pomorskich, jak i stronników margrabiego; w ich również obecności we wspomnianym mieście w roku pańskim 1310 rzeczony pan margrabia klasztorowi oliwskiemu oddał w dziedzictwo Pomysk wraz z 70 łanami, lasami i jeziorami. W przywileju margrabiego tego dotyczącym szerzej opowiedziano, że jest to odszkodowanie za krzywdy, które jego przodkowie uczynili klasztorowi, bo usiłowali podbić ziemię pomorską za czasów księcia Świętopełka, a rzeczony książę ze swoimi rycerzami oblężony w klasztorze dzielnie się im opierał. [...]

Rzeczony król Polski² zawarłszy przyjaźń z królem Litwy imieniem Giedymin, którego córkę syn króla Polski pojął za żonę, zaczął ubiegać się o ziemię pomorską, chełmińską i michałowską najpierw za pośrednictwem sądu duchownych, pozyskawszy sobie za sędziów pana Jarosława³, arcybiskupa gnieźnieńskiego, i opatów z Tyńca i z Mogilna, od których to sędziów, jako stronnicych, panowie Krzyżacy odwołali się przez swych pełnomocników.

Potem wspomniany arcybiskup spowodował, że pan papież Jan XXII wysłał legatów do Polski, aby zebrali daninę dla św. Piotra na Pomorzu i ziemi chełmińskiej, która nigdy przedtem stamtąd nie była dawana. A to zrobione zostało z takim zamierzeniem, aby na podstawie tego uznano, że ziemia chełmińska i Pomorze prawnie powinny należeć do królestwa polskiego jako nieodłączna jego część; od tego znów [Krzyżacy] odwołali się do Stolicy Apostolskiej.

---

² Tj. Władysław Łokietek.

³ Powinno być: Janisława.

Niemniej jednak na ziemię chełmińską i pomorską nałożono interdykt, który obowiązywał przez prawie 14 lat w związku z daniną dla św. Piotra.

Zrodził się więc spór między królem Polski i panami Krzyżakami, a Więcko, książę mazowiecki, przyłączył się do panów pruskich, wspierając ich przeciw królowi Polski. Z tego powodu król ziemię jego nakazał złupić i spustoszyć. Aby go pomścić, panowie Krzyżacy z tymże księciem i wojskiem przekroczyli Wisłę i spustoszyli część ziemi kujawskiej; wtedy przyszło do starcia z Polakami i zabity został komtur toruński.

Potem z początkiem następnego roku, król Czech, Jan Luksemburski, syn zmarłego cesarza Henryka, ze swoim wojskiem, a także wielu innych dostojników, aby odbyć pielgrzymkę, przeszli do Prus przez ziemię króla Polski wbrew jego woli i z tego to powodu król Polski zebrał dokoła siebie tyle wojska, ile tylko mógł, i podczas gdy mistrz Werner z królem [Czech] i innymi dostojnikami i ich wojskami przebywali na ziemi Litwinów, sam podstępnie wkroczył na ziemię chełmińską i spustoszył wielką jej część. A kiedy mistrz z królem i innymi dostojnikami po zdobyciu zamku Bystrzyc (?) powrócili do Prus, z tymże wojskiem przekroczyli Drwęcę i zajęli ziemię dobrzyńską, którą potem panowie Krzyżacy trzymali przez wiele lat.

A kiedy król Czech i inni dostojnicy wrócili do siebie, król Polski zebrał wielkie wojsko ze swojego królestwa i z Węgier i w następnym roku przeszedłszy przez Mazowsze i ziemię dobrzyńską stanął nad Drwęcą. Spodziewał się, że będzie mógł ją przekroczyć i swobodnie wejść na ziemię chełmińską. Ale mistrz zebrałszy całe swoje wojsko pospiesznie obsadził brody na Drwęcy, aby uniemożliwić przejście. I rozłożyły się owe dwa wojska, to znaczy panów i króla. Dzieliła je rzeka Drwęca. Ci ze strony panów przejść przez nią nie chcieli, a tamtym do siebie przejść nie pozwalali. Wreszcie część wojska [polskiego] podpaliła własny obóz i udała, jakoby chciała poszukać innego brodu, a panowie uwierzywszy w to zmienili ze swoim wojskiem miejsce obozowiska i zatrzymali się nad brzegiem Drwęcy, naprzeciwko tamtych. Wnet druga część królewskiego wojska, z którą był sam król, zerwała się z tego miejsca, w którym się ukryła, przepłynęła się w pobliżu młyna Lubicz i zajęła tenże młyn. Wtedy druga część królewskiego wojska powróciła i w ciągu jednej nocy wszyscy przepłynęli się przez Drwęcę, co widząc panowie i wiedząc o przewadze wojsk królewskich nakazali, aby każdy chronił się do twierdz i bronił ich.

Król ze swoim wojskiem pozostawał w owej krainie jeszcze przez kilka tygodni. Całą ziemię chełmińską złupił i spalił z wyjątkiem twierdz, z których żadnej nie zdołał zająć, chociaż niektóre atakował wszystkimi siłami. Wreszcie, kiedy już nic więcej [Polacy] nie mogli

zdziałać, powrócili do siebie z obfitym łupem. Ziemia zaś chełmińska po spaleniu długo nie mogła wrócić do dawnego wyglądu z powodu braku drewna.

Słowniczek pojęć:

Mściwuj II, książę świecki i gdański – <https://twojahistoria.pl/encyklopedia/msciwoj-ii-ksiaze-swiecki-ok-1250-1294-i-gdanski-1270-1294/>

Świętopelk, książę gdański – <https://twojahistoria.pl/encyklopedia/swietopelk-i-ksiaze-pomorski-1227-1266/>

Panowie zakonnici z Prus – tzn. krzyżacy.

Gniew – <https://www.zamkipolskie.com/gniew/gniew.html>

Przemysł [tj. Przemysł II] -<https://twojahistoria.pl/encyklopedia/przemysl-ii-krol-polski-1295-1296/>

Waldemar, margrabia brandenburski –

http://www.pomeranica.pl/wiki/Waldemar_Aska%C5%84czyk

Lukerta [tj. Ludgarda], księżna wielkopolska –

<https://twojahistoria.pl/encyklopedia/ludgarda-ksiezna-wielkopolska-1273-1283/>

Leszek, książę kujawski – <https://twojahistoria.pl/encyklopedia/leszek-ksiaze-inowroclawski-1287-1314-1324/>

Wacław II, król Czech, książę krakowski, król Polski –

<https://twojahistoria.pl/encyklopedia/waclaw-ii-krol-czech-1278-1305-krol-polski-1300-1305/>

Władysław Łokietek, król Polski – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Wladyslaw-I-Lokietek;3997040.html>

Wacław III, król Węgier, Czech i Polski – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Waclaw-III;3993298.html>

Święca, wojewoda gdański i słupski –

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Swiecowie;3984592.html>

Guntera von Schwarzburg – komtur Grudziądza w latach 1291–1298, komtur ziemi chełmińskiej od 1299 do śmierci około lat 1309/1311

Rüdiger – notariusz opata oliwskiego Hermana, komornik klasztorny w latach 1284–1285, opat oliwski w latach 1291–1313.

Giedymin – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Giedymin;3905348.html>

Janisław z Bogorii i Skotnik, arcybiskup gnieźnieński –

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Jaroslaw-ze-Skotnik-i-Bogorii;3917041.html>

Jan XXII, papież – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Jan-XXII;3916679.html>

Więcko [Wacław, Wańko], książę płocki – <https://twojahistoria.pl/encyklopedia/waclaw-wanko-ksiaze-plocki-1313-1336/>

Jan Luksemburski, król Czech – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Jan-Luksemburski;3916632.html>

Henryk VII Luksemburski, król Niemiec, cesarz – <https://twojahistoria.pl/encyklopedia/henryk-vii-luksemburski-krol-niemiec-1308-1313-swiety-cesarz-rzymski-1312-1313/>

Werner von Orseln, wielki mistrz zakonu krzyżackiego – http://encyklopedia.warmia.mazury.pl/index.php/Werner_von_Orseln

Pytania do źródła:

Pytania dla uczniów szkoły podstawowej i uczniów szkoły średniej (poziom podstawowy):

1. W jaki sposób Mściwoj rozwiązał konflikt z krzyżakami?
2. Za co księcia Mściwoja miała spotkać kara boska?
3. Co było przedmiotem umowy między Przemysłem a Mściwojem?
4. Jaki tytuł prawny do tronu polskiego i Pomorza Gdańskiego posiadał Jan Luksemburski?
5. Na czym polegała zdrada Święców?
6. Za pomocą jakich środków Władysław Łokietek pragnął odzyskać Pomorze Gdańskie?
7. Wymień sojuszników księcia/króla Władysław w walce z Zakonem Krzyżackim.
8. W jakich okolicznościach doszło do zajęcia Pomorza Gdańskiego przez Krzyżaków?

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom rozszerzony): pytania dla poziomu podstawowego, a ponadto:

1. Dlaczego rycerze pomorscy jeszcze za życia Mściwoja złożyli hołd Przemysłowi II?
2. O jakich zbrodniach związanych z Przemysłem mowa w tekście źródłowym? Jak współczesna historiografia odnosi się do tych wydarzeń?
3. Co przede wszystkim wpływało na ocenę kolejnych władców przez autora źródła?
4. Co i dlaczego przemilczał kronikarz na temat postępowania krzyżaków?

Literatura pomocnicza:

Baszkiewicz J., *Odnowienie Królestwa Polskiego 1295–1320*, Poznań 2008, s. 57–60.

Bieniak J., *Postanowienia układu kępińskiego (15 lutego 1282)*, „Przegląd Historyczny” 1991, t. 82, s. 209–232

Biskup M., *Wojny Polski z Zakonem Krzyżackim 1308–1521*, Gdańsk 1993, s. 9–14.

Długopolski E., *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Wrocław 1951.

Jasiński K., *Polityka małżeńska Władysława Łokietka*, w: *Genealogia – rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. A. Radziwiński, J. Wroniszewski, Toruń 1996, s. 9–28.

Jasiński K., *Zburzenie miasta Gdańska przez zakon krzyżacki w 1308 r.*, „Zapiski Historyczne” 1976, t. 41, z. 3, s. 25–39.

Jurek T., *Polska pod władzą obcego króla. Rządy czeskie w latach 1291–1306*, w: *Król w Polsce XIV i XV wieku*, Kraków 2007, s. 187–220.

Jurek T., *Przełomowy wiek XIII*, w: Tenże, E. Kizik, *Historia Polski do 1572*, Warszawa 2013, s. 271–272.

Karwasińska J. *Sąsiedztwo kujawsko-krzyżackie 1235–1343*, Warszawa 1927, s. 104–130.

Szczur S., *Historia Polski. Średniowiecze*, Kraków 2002, s. 340–341.

Włodarski B., *Polityka Jana Luksemburskiego wobec Polski za czasów Władysława Łokietka*, Lwów 1933, *passim*.

Najważniejsze cezury:

Przedstawiony fragment źródła opisuje wydarzenia rozgrywające się od początku lat 80. XIII do końca lat 20. XIV w. W tym czasie Polska przeszła od okresu rozbicia dzielnicowego do ponownego jednoczenia ziem polskich, które było zasługą Władysława Łokietka, ukoronowanego w 1320 r.

Imię i nazwisko osoby opracowującej rekord: Karolina Maciaszek